

ЛЕКЦІЯ 3

ФУНКЦІЇ МОВИ. МОВА І СУСПІЛЬСТВО

1. Функції мови: основні та допоміжні (самоств.опр.опр.).
2. Мова і суспільство.
3. Розвиток мови стосовно до соціальної організації суспільства

1. Природа і сутність мови. Функції мови

Лінгвістів здавна цікавила природа мови. Одні з них вважали її природним явищем, інші – суспільним.

Німецький мовознавець Август Шлейхер: що мова є своєрідним організмом, який народжується, живе за біологічними законами, розвивається, старіє і помирає. На користь своєї теорії прихильники ідеї про природний характер мови наводили такі аргументи: мова властива не тільки людям, а й тваринам; певним расам людей відповідають певні мови; існування явища природної мови.

Представники соціологічного напрямку в мовознавстві вважали мову суспільним явищем. Вони спростовували аргументи, які нібито свідчили про те, що мова є природним явищем.

Спростування теорії про природний характер мови полягає в тому, що:

- спілкування тварин не є мовою, це біологічне явище, що ґрунтується переважно на безумовних і частково на умовних рефлексах;
- відомо чимало випадків, коли немовлята виростили серед носіїв чужої мови, і завжди вона ставала для них рідною;
- хоча звучання дитячих слів у різних мовах однакове, проте їх значення не збігається.

Особливість мови як суспільного явища полягає в тому, що вона є засобом спілкування людей.

Таким чином, мова має яскраво виражений суспільний характер, бо поза суспільством вона стає мертвою, а жодне суспільство без мови існувати не може.

Функції мови

Основними функціями мови є комунікативна і мислетворча.

Комунікативна функція мови – функція спілкування. Комунікативну функцію виконує не тільки звукове мовлення, а й написані чи надруковані тексти.

Мислетворча функція мови – функція формування й формулювання думки. Яка ж із названих двох функцій є головнішою? Одні вчені вважають, що найголовнішою функцією є комунікативна, інші – функція мислення. Обидві ці функції дуже тісно пов'язані між собою: для того, щоб спілкуватися, потрібно мислити й уміти передавати свої думки за допомогою мовних засобів.

Усі інші функції мови, про які йдеться в мовознавчій літературі, похідні від головних, вони є ніби уточненням, детальнішою видовою класифікацією їх.

Так, з комунікативною функцією пов'язані такі конкретні функції: фатична (від гр. 'розказане'), тобто контактоустановлювальна; репрезентативна (від фр. 'представництво') — функція позначення світу речей; емотивна – функція вираження почуттів, емоцій; експресивна (від лат. 'вираження') – функція самовираження, створення образу мовця, автора; волюнтативна (від лат. 'воля') – функція волевиявлення; прагматична (від гр. 'дія') – функція, що вказує на ставлення мовця до висловленого; естетична (від гр. 'такий, що стосується чуттєвого сприйняття') – функція вираження прекрасного, виховання естетичного смаку; метамовна (від гр. теїа «після, за, між»; у сучасній термінології вживається для позначення таких систем, які використовують для дослідження чи опису інших систем) – функція використання мови для опису іншої мови, тобто спеціальної наукової мови (метамова фізики, хімії, кібернетики, логіки тощо).

Із мислетворчою функцією пов'язані когнітивна (від лат. 'знання, пізнання'), або гносеологічна (від гр. 'знання, пізнання'), тобто пізнавальна, й акумулятивна (від лат. 'нагромадження') функції. Мислячи з допомогою мови, людина пізнає навколишній світ, нагромаджує (акумулює) знання про нього.

Мова зберігає всі інтелектуальні здобутки попередніх поколінь, фіксує досвід предків. Так, зокрема, у словнику відображено результати розумової діяльності людства, класифікований і систематизований весь навколишній світ. Мова навіть часто підказує людині, як чинити в тому чи іншому

випадку, що, наприклад, засвідчують усталені мовні звороти – фразеологізми: Не знаючи броду, не лізь у воду; Сім раз відмір, один відріж тощо. Засвоюючи мову, людина засвоює знання про світ, що значно скорочує і спрощує шлях пізнання, оберігає людину від зайвих помилок. Деякі часткові функції, наприклад, інформативна, або референтна (від лат. ‘такий, що повідомляє’), пов’язані з обома головними. Інформація спершу осмислюється (формується і формулюється), а відтак передається.

Функції мови не можна сплутувати з функціями мовних одиниць (фонем, морфем, лексем, речень).

2. Мова і суспільство.

- Тісний зв’язок мови з суспільством
 - Мова створюється і розвивається суспільством.
 - Без мови не було б суспільства.
 - Розвиток і функціонування мови значною мірою зумовлені станом суспільства.
 - Соціальна диференціація суспільства.
- Суспільство також може свідомо впливати на розвиток мови.
- Свідомий вплив суспільства на мову (цілеспрямовані урядові заходи) називають **мовною політикою**.
 - Внаслідок онімечення в першій половині XVIII ст. зникла полабська мова. З тих же причин і приблизно в той самий період вимерла пруська мова.
 - Лужицькою мову, якою нині лише у двох округах Німеччини (Дрезденському і Котбуському) розмовляють 100 тис. осіб.
 - Білорусь після 1994 року.
 - Заперечуючи класовий характер мови, не можна заперечувати класовий підхід до використання мови.
 - Використання чужої (“престижної”) мови в повсякденному житті вищих класів.

- Наприклад, російська буржуазія XVIII-XIX ст. користувалася французькою мовою (правильніше сказати, “смесью французского с нижегородским”, як дотепно зауважив Грибоедов);
- українська партійна номенклатура радянського періоду переходила на “панську” російську мову,
- Надмірне вживання іншомовних слів, штучно створених мовних зворотів, у вимові слів на іноземний лад.
- Вироблення соціального діалекту.
- Виділення певних слів і затемнення інших або їх усунення з мовлення, часом навіть у вкладанні в слово іншого змісту, ніж воно має в загальнонародній мові.
- Професійна диференціація мови: жаргон лірників, військове арго.
- У мові гончарів:
- у мові друкарів —
- у мові ливарників —
-
- **Територіальна диференціація мови**
- В західних областях України вживають такі специфічні слова, як
- Засоби спілкування на обмеженій території називають

3. Розвиток мови стосовно до соціально-етнолополітичної організації суспільства

В епоху існування родів мова – не що інше, як родовий діалект, поширена на невеликій території, використовується у вжитку невеликої групи людей.

Лексичний склад – обмежений у кількісному відношенні (назви найелементарніших для людини понять, найменування найвідоміших,

найчастотніших явищ, предметів, істот). Усі ці лексеми – однозначні, а багатозначність розвивалася пізніше.

Починає потроху формуватися _____.

Фонетика і граматики – _____.

Бідна _____.

Абсолютна перевага – за _____ функцією мови, інші функції – на периферії.

Плем'я

Це вже вища ланка організації суспільства. Плем'я < певна множина родів < союз родів, спільних за походженням.

Спостерігаються перші елементи мовної інтеграції (складання нечисленних мовних систем і структур у систему і структуру вищого рівня).

Той самий племінний діалект, що і в родах, але зі значно багатшим лексичним запасом.

Виформується _____ функція мови, оскільки зароджується фольклор.

Значно розширюється арсенал лексики соціального змісту, надто ж та, що обслуговує військові, торговельні відносини з іншими племенами.

Народність

Формується на базі кількох племінних союзів.

Діалекти об'єднуються, інтегруються в більші мовні одиниці.

Мова народності – середній етап в історичному розвитку тієї чи іншої лінгвальної дійсності.

У цій мові якісно й кількісно переважає елемент найсильнішого в економічному, військовому, політичному відношеннях племені. І мова такого сильного племені стає підвалиною для формування й розвитку мови народності.

Дуже бурхливо розвиваються всі рівні мовної структури, всі основні стилі мови, і особливо – офіційно-діловий, бо виникає держава (а це – розвиток судової та адміністративної гілки).

Активізується освітня функція мови (поява шкіл).

Інтенсивний розвиток фразеології та виражально-зображальних засобів мови.

Відбувається процес активного запозичення лексики.

Зародження мовознавчої науки.

Нація.

Дуже широкий _____.

Національна мова – це загальнонародна мова, тобто мова, яка включає в себе літературну форму, територіальні та соціальні діалекти, просторіччя.

Носії дуже добре усвідомлюють літературні норми.

Усі функції, усі стилі в мові національній дуже добре розвинені.

Взаємодія між літературною мовою й територіальними діалектами – досить тісна, надто ж у сфері зображально-виражальних засобів.

Окремі національні мови можуть набувати статусу мов міжнаціонального спілкування.